

بررسی و تحلیل پایان‌نامه‌های ارائه شده با موضوع اربعین در ایران

معصومه لبافی مزرعه‌شاهی^۱

علی صادق‌زاده وایقان^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۷

چکیده

اربعین به‌عنوان یک ابرویداد، کارکردهای متنوع اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و راهبردی دارد. با واکاوی و تحلیل علمی این پدیده می‌توان انگیزه‌های آن حرکت بزرگ را روشن کرد. هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل کمی و موضوعی پایان‌نامه‌های ارائه شده با موضوع اربعین در نهادهای آموزش عالی ایران در ده سال اخیر است. پژوهش با روش کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی-تحلیلی انجام شده و ابزار گردآوری اطلاعات، سیاهه‌وارسی بوده است. برای گردآوری اطلاعات کتابشناختی پایان‌نامه‌ها از پایگاه‌های اطلاعاتی آنلاین نیز استفاده شده است. یافته‌ها حاکی از آن است که تعداد ۱۰۰ پایان‌نامه (۱ عنوان حوزوی و ۹۹ عنوان دانشجویی)، ۹۵ درصد در سطوح کارشناسی

۱. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ کارشناس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا. ایران.

mlabafi8@gmail.com

۲. دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ کارشناس مسئول پژوهش سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا. ایران.

Sadeghzadeh3832@yahoo.com

ارشد و ۵ درصد دکتری نگارش یافته است. دانشگاه‌های دولتی بیشتر از سایر نهادهای آموزشی به موضوع اربعین پرداخته‌اند و سهم مردان بیشتر از زنان است. از نظر زبانی ۹۶ درصد پایان‌نامه‌ها فارسی و ۴ درصد عربی است که توسط دانشجویان غیرایرانی نگارش یافته است. مقوله‌های «رسانه‌ها»، «جای‌های میزبان و نقش‌آفرین»، «گردشگری»، «شهرسازی و معماری»، «ابعاد اجتماعی و جامعه‌شناختی»، «شیعیان و تشیع»، «زیرساخت‌ها» و «ابعاد فرهنگی» به ترتیب بیشتر از سایر موضوعات، بررسی و تبیین شده است. برای جلوگیری از پژوهش‌های تکراری، شناسایی خلاءها و کمبودهای پژوهشی، تبادل اطلاعات، شناسایی پژوهشگران متخصص و ارائه تصویر علمی از اربعین پیشنهاد می‌شود تا پایگاه اطلاعات جامع اربعین سه زبانه (عربی، انگلیسی و فارسی) تحت وب برای اطلاع‌رسانی کلیه منابع اطلاعاتی پژوهشی (کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها)، گزارش‌ها، اتفاقات، رویدادها، اشخاص، اطلاعات دیداری شنیداری و مانند اینها راه اندازی شود.

کلیدواژه‌ها: امام حسین علیه السلام، زیارت اربعین، پیاده‌روی اربعین، کربلا، پایان‌نامه‌ها.

مقدمه

در بین مسلمانان و جامعه اسلامی تعداد انگشت‌شماری اعمال عبادی، مناسبت و آیین بی‌نظیر وجود دارد که موجب عظمت و شکوه دین اسلام شده است. نمازهای جماعت و جمعه، نماز عید فطر، عید قربان و راهپیمایی زیارت اربعین از زمره مهمترین آنها است. تفاوت اساسی راهپیمایی زیارت اربعین با بقیه موارد در زحمت و مشقت حضور در این مراسم است که بر عظمت و شکوه آن افزوده است. همچنین از موارد دیگری که به یک رویداد ارزش خاصی می‌بخشد، اصل استثنا و منحصر به فرد بودن است. اجتماع اربعین یک رویداد استثنایی نه تنها در میان مسلمانان بلکه در میان

سایر ادیان جهان است (همایون و بد، ۱۳۹۵: ۴۷-۴۹). آنچه مراسم اربعین را از دیگر مراسم‌های مذهبی متمایز می‌سازد، بروز حالت همبستگی و یکپارچگی اجتماعی، به شکل روشن در طول برگزاری این مراسم است که مردم به دلخواه، خانه و خوراک و پوشاک و همه امکانات خود را برای عزاداری و شرکت‌کنندگان در مراسم هزینه می‌کنند و در این راه، از کوچک‌ترین خدمتی دریغ نمی‌ورزند (الحطاب، ۱۳۹۳: ۱۳۹).

قدمت پیاده‌روی اربعین به بلندای تاریخ شیعه است. این مراسم در طول سالیان طولانی ضمن حفظ وحدت شیعه، عامل تحولاتی در تاریخ عراق و مسلمانان نیز بوده است (بد، ۱۳۹۷: ۴۰). اجتماع و راهپیمایی بزرگ و کم‌نظیر مردم در روز اربعین، از جهت تعداد عزاداران و نیز حضور طیف‌های مختلف مردم از نژادها، رنگ‌ها، ادیان و مذاهب گوناگون، پدیده‌ای شگفت‌آور و شکوهمند را آفریده است. البته باید توجه داشت که این اجتماع و راهپیمایی، بدون هیچ دعوت و سازمان‌دهی خاصی صورت می‌گیرد و مردم به خواست و رغبت خود آن را برپا می‌کنند (حسینی جلالی، ۱۳۹۳: ۴۲). لازم به ذکر است در طول تاریخ، علمای شیعه در هدایت و ترغیب شیفتگان حسینی به این پیاده‌روی و زیارت اربعین، نقش اساسی داشته‌اند و ضمن ارائه رهنمود، خود نیز در این مراسم شرکت کرده‌اند. حضور عالمان بزرگ و استادان برجسته، حتی مراجع تقلید حوزه علمیه نجف در مراسم پیاده‌روی اربعین، جلوه‌ای ویژه به این مراسم بزرگ بخشیده است (اباذری، ۱۳۹۳: ۱۴۹-۱۵۰). این تظاهرات و راهپیمایی مردمی، به این شکل و روش و با این هدف والا، اهل دنیا را به حیرت و شگفتی واداشته و مردم به حقیقت تشیع و روحیه پایداری و مقاومت و محبت در آن پی برده‌اند. همچنین این تجمع عظیم نشان می‌دهد که شیعیان در اینکه باید با مدیریتی قوی و سازمان‌دهی تشکیلات خود، از اصول و عقاید خویش محافظت کنند، دیدگاهی واحد دارند (حسینی جلالی، ۱۳۹۳: ۴۴).

پیاده‌روی اربعین که از حج پرجمعیت‌تر و از مراسم سالانه هندوها نیز باشکوه‌تر است؛ بزرگ‌ترین اجتماع سالانه است. اجتماع عظیم و میلیونی پیاده‌روی اربعین را باید به‌عنوان نمادی از امت اسلام در نظر گرفت که توانسته قابلیت‌های خود را در خدمت امت اسلامی قرار دهد و زمینه‌ساز عزت مسلمانان و به‌ویژه شیعیان در دنیای کنونی

شود. اربعین از این منظر، صرفاً یک آیین مذهبی و درون دینی نیست؛ بلکه باید آن را مانند آیینی انسانی، فراملیتی، فرامذهبی و حتی فرادینی برشمرد که ظرفیت‌های پیدا و پنهان آن می‌تواند در راستای تحقق تمدن نوین اسلامی در برابر تمدن غرب قرار گیرد (متقی و ملاحسین اردکانی، ۱۳۹۹: ۱۰۷). لذا اجتماع میلیونی در اربعین حسینی به عنوان یکی از آیین‌های دینی که به صورت جمعی و توأم با احساس و دارای هدف برگزار می‌شود، نقش‌ها، ظرفیت‌ها، مولفه‌ها و کارکردهای مختلفی دارد و آن را می‌توان از زوایای مختلفی بررسی کرد. یکی از این زوایا، بحث نقش‌ها و کارکردهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی اربعین است (سامانی، ۱۳۹۷: ۳۷). علاوه بر موارد فوق، همچنین راهپیمایی اربعین دارای کارکردهای رسانه‌ای آموزش، راهنمایی، رهبری، نظارت بر محیط، همبستگی اجتماعی، انتقال میراث فرهنگی و اجتماعی، سرگرمی، کاهش بحران‌ها و ایجاد جایگاه اجتماعی است. کارکردهای اطلاع‌رسانی، آگاهی‌بخشی، ایجاد همبستگی اجتماعی و آموزش دینی در ارتباط با ارتباطات میان فردی و ارتباطات جمعی رسمی و کارکردهای آگاهی‌بخشی انتقادی و حتی در بعضی موارد سرگرمی در ارتباط با ارتباطات رسانه‌ای غیر رسمی وجود دارند. این سطوح ارتباطات و کارکردهای رسانه‌ای راهپیمایی اربعین رابطه مستقیمی با ارتباطات، قدرت رسانه‌ای و قدرت نرم جبهه مقاومت دارد (طباطبائی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۳۳).

یکی از نقش‌ها و کارکردهای مهم همه جانبه راهپیمایی اربعین قدرت‌نمایی نرم مسلمانان به ویژه جهان تشیع است. جنبش اجتماعی و قدرت نرم مسلمانان در راهپیمایی اربعین بر کسی پوشیده نیست و رابطه بین پیاده‌روی اربعین و شکل‌گیری عناصر قدرت نرم مسلمانان تایید شده است. در پیاده‌روی اربعین، جنبشی اجتماعی شکل می‌گیرد که منجر به پدید آمدن عناصر قدرت نرم مسلمانان می‌شود که شامل همگرایی، وحدت و همبستگی بین مذاهب و ملت‌ها، اتحاد ایران و عراق، روشنگری و بیداری اسلامی و قدرت بالای بسیج مسلمانان است (طاهرخانی و همکاران، ۱۴۰۰: ۹). در واقع این راهپیمایی، رسانه گویای فرهنگ ضد استکباری و ظلم‌ستیزی شیعی است و بسیاری از تحلیلگران، حضور میلیونی زائران در پیاده‌روی اربعین را قدرت‌نمایی نرم

جهان تشیع ارزیابی می‌کنند. تحقیقات نشان داده است قدرت، دارای ابعاد سخت‌افزاری و نرم‌افزاری به هم پیوسته‌ای است. در چارچوب رقابت‌های ژئوپلیتیکی، کشورهایی که از ساخت‌های تاریخی، اعتقادی و نرم‌افزاری قدرت بهره می‌برند، در عرصه تصویرسازی و نفوذ، از اعتبار بیشتری در صحنه نظام جهانی برخوردار می‌شوند (متقی و ملاحسین اردکانی، ۱۳۹۹: ۱۰۸-۱۰۹). دومین نقش و کارکرد مهم راهپیمایی اربعین، توسعه و ترویج گردشگری دینی است. زیارت اربعین به عنوان مهم‌ترین مصداق گردشگری دینی، عامل بسیار مهم توسعه فرهنگی در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی به شمار می‌آید و در ایجاد صلح و ثبات منطقه و بین‌المللی و نیز افزایش ارتباطات علمی، رشد تولیدات اقتصادی و اجتماعی و همگرایی جمع‌آوری جوامع و تحول و تکامل ارزش‌ها و آداب و سنن، فوق‌العاده موثر است (کاظمی، ۱۴۰۱: ۱۲۴).

پیاده‌روی اربعین از ظرفیت‌های بالایی در تمدن‌سازی اسلامی برخوردار است چرا که در این گردهمایی میلیونی، ملیت‌ها مهم نیست بلکه توجه به شعائر اسلامی مهم است. اربعین سرمایه عظیم و حماسه‌ای جهانی است که می‌توان از ظرفیت‌های آن برای انتقال پیام وحدت و انسجام، عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی استفاده کرد (پرویش، ۱۳۹۸: ۴۵). مهمترین دستاورد این ابرویداد نگرش توحیدی، یک‌رنگی و وحدت زائران، روحیه همکاری و اتکا به نیروی جوانی از شاخصه‌های تمدن اسلامی است (خاکی و حسینی، ۱۳۹۹: ۹۳-۹۴).

این آیین نوعی مانور سیاسی - اجتماعی است که اتحاد، امنیت، قدرت و پابندی به آرمان شیعیان را به جهانیان اعلام می‌دارد و تأثیرات بیرونی آن بر دنیای خارج اثرگذار است. از طرفی دیگر سبب آرامش، هویت‌یابی، وحدت و الگوپذیری شیعیان از یکدیگر می‌شود و تأثیرات آن سبب تعالی فضای درونی و تمام جهات اسلام و تشیع می‌گردد (همان، ۹۳-۹۴). همچنین پیاده‌روی اربعین با ظرفیت بسیار بالا می‌تواند عرصه معنوی مناسبی برای تربیت و کادرسازی مسلمین جهان باشد تا برای پیشرفت جوامع اسلامی، مقاومت در مقابل بیگانگان، افزایش وحدت و همبستگی مسلمانان و اصلاح سبک زندگی به الگوی مناسبی دست پیدا کنند و رسانه‌ای خواهد بود تا شیعیان این راهنمای

نجات بخش را به کل جهانیان معرفی نمایند (افتخاری، ۱۳۹۸: ۵۴).

به طور خلاصه آیین پیاده روی زیارت اربعین، سفری به اعماق تجربه های بزرگ فردی و اجتماعی است؛ سفری برای رها شدن از بند منیت ها و کشف دوباره خویشتن و محیط پیرامون، در همراهی با سیل خروشان و پیش برنده میلیون ها زائر دلداده و عاشق و در یک کلام سفری برای درک دگرگونی های مثبت، سازنده و متعالی است (الحطاب، ۱۳۹۳: ۱۴۸). همچنین حضور در راهپیمایی اربعین، گذشته از دستاوردهای معنوی و پاداش اخروی، در آگاهی بخشی و اصلاح اخلاق فردی و اجتماعی شرکت کنندگان در این مراسم بسیار موثر است (نجفی، ۱۳۹۷: ۶۵).

بیان مسئله

پژوهشگران رویدادها را با درجه پیچیدگی شان طبقه بندی می کنند که ارتباط مستقیم و محکمی با اثرات رویدادها دارد. با افزایش ابعاد و سائز رویدادها، اثرات آنها نیز بزرگتر می شود. به لحاظ وسعت و مقیاس برگزاری رویداد اربعین، می توان آن را در زمره ابررویدادها به شمار آورد. از نگاه جهانی و سایر ادیان نیز می توان از آن به عنوان یک ابررویداد در حوزه گردشگری یاد کرد. رویداد اربعین چند سالی است بسیار مورد توجه جهانیان قرار گرفته و موجب بروز پیامدهای آشکار در عرصه سیاسی و اجتماعی شده است؛ زیرا تعداد شرکت کنندگان بیش از یک میلیون نفر است و طنین آنها از طریق رسانه ها در تمام جهان پخش می شود. در واقع، رویداد اربعین صلح طلبانه است که اثرهای عظیم اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و نظایر آن را در پی دارد (بد، ۱۳۹۸: ۱۲). نکته در خور توجه دیگر اینکه بر خلاف سایر ابررویدادهایی که در جهان برگزار می شوند، نه تنها آسیب های فرهنگی و اخلاقی به حداقل ممکن می رسند، بلکه این رویداد بستری برای رشد اخلاقیات روحیه جمعی و تقارب فرهنگی را فراهم می آورد. در طول مدت این گردهمایی بزرگ، افراد مختلفی از مشترکات اعتقادی و فرهنگی در قالبی همگن به نمایش می گذراند و نهایتاً به بلوغ فکری و رشد معنوی می رسند. از موارد قابل تأمل دیگر که در ادبیات گردشگری بیان می شود، کمبود امکانات و زیرساخت های مناسب سبب

کاهش تقاضای گردشگر برای مقصد است؛ در صورتی که در این پدیده گردشگری (اربعین حسینی) به هیچ عنوان نحوه اسکان، خدمات و امکات رفاهی از اولویت‌های گردشگران نیست (همان، ۱۳).

پدیده اربعین علاوه بر اینکه از لحاظ دامنه و وسعت نرخ رشد، تعداد و تنوع مشارکت‌کنندگان، ملیت، قومیت، جنسیت، نوع و کیفیت رفتارهای کنشگران که در این راهپیمایی تقریباً یک هفته تا ده روزه، بروز پیدا می‌کند، قابل توجه و مطالعه از سوی خیرگان حوزه‌های دانشی مختلف است؛ به اذعان صاحب‌نظران، حضور میلیون‌ها نفر در اربعین، عرصه بروز مناسبات انسانی جدیدی است که کارکردهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مهمی را در پی خواهد داشت (شراهی و ذوالفقارزاده، ۱۳۹۸: ۱۱۶-۱۱۷). نکته مهم دیگر این است که اربعین تنها یک راهپیمایی معنوی و یا زیارت جمعی نیست، بلکه ارائه مدلی متفاوت از نظام مناسبات انسانی در مقابل الگوی سکولار و دنیایی غرب است. تجربه‌ای در حال ترقی که بر منابع دینی و سنن بومی ساخته شده و از فرهنگ غرب رنگ و بویی نگرفته است. اربعین نه تنها یک پدیده تمدنی به معنای غربی آن نیست، بلکه ظهور امت نوین اسلامی با مدل نظام‌مندی است که می‌توان برای بشر امروز تبیین کرد و آن را در ویرترین جوامع انسانی برجسته و بر آن محاجه نمود (حمیدی، ۱۴۰۰: ۵۷). زیارت اربعین به عنوان یک واقعه تاریخی و کنش معطوف به هدف الهی، بن‌مایه فکری جامعه‌شناسی سکولار را به چالش کشیده است (مریجی، ۱۴۰۱: ۲۷). از دیگر موارد مورد توجه که به یک رویداد ارزش خاصی می‌بخشد اصل استثنا و منحصر به فرد بودن است. همان‌طور که گفته شد، اجتماع اربعین یک رویداد استثنایی نه تنها در میان مسلمانان بلکه در میان سایر ادیان جهان است. پرداختن به ابرویداد دینی اربعین با چنین مقیاس بزرگی چه از نظر کثرت و چه از لحاظ تبعات و پیامدهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و استراتژیک لازم و ضروری است و برای واکاوی و تحلیل این پدیده، مطالعه علمی و سیستماتیک آن ضروری می‌نماید تا بتوان از خلال آن انگیزه‌های لازم را برای این حرکت مشخص کرد و در ادامه چگونگی فرایند سفر را توضیح داد و نهایتاً خروجی‌های این سفر را آشکار کرد (بد، ۱۳۹۸: ۱۳).

با توجه به وسعت کمی و کیفی این رویداد در ابعاد مذهبی، اجتماعی، سیاسی و اهمیت این آئین دینی در تبلیغ و ترویج فرهنگ اسلام ناب به سراسر جهانیان، همچنین به علت نوظهور بودن راهپیمایی اربعین حسینی در مقیاس و وسعت فعلی، مجامع علمی و نهادهای دانشگاهی به موضوع اربعین پژوهی و انجام پژوهش‌های کاربردی ورود پیدا کرده‌اند و مطالعه علمی ابعاد گوناگون اجتماع باشکوه اربعین حسینی مورد توجه دانشجویان و اساتید حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها قرار گرفته است («ثبت ۱۰ پایان‌نامه»، ۱۳۹۷). تلویزیون عراقیه نیز بر اهمیت مطالعه پیامدها و ابعاد این زیارت به عنوان یک رویداد مهم و بزرگ منطقه‌ای و جهانی تأکید کرده است (حسن‌الامیری، ص ۱۱، ۱۳۹۹). در همین راستا، پژوهش حاضر به بررسی و تحلیل کمی و موضوعی پایان‌نامه‌های ارائه شده با موضوع اربعین امام حسین علیه السلام در نهادهای آموزش عالی ایران پرداخته است.

پیشینه پژوهش

اربعین حسینی به سبب اهمیتی که در عقاید و تاریخ اسلام داشته، همواره مورد توجه محققان و پژوهشگران بوده است؛ به این سبب، هم اکنون شاهد طیف وسیعی از تولیدات علمی درباره ابعاد و ساحت‌های گوناگون این موضوع هستیم. این آثار از سویی از نقطه نظر الهی و تاریخی، ویژگی‌ها و اعمال و مسائل مربوط به آن را مورد توجه قرار داده و از سوی دیگر، با رویکردی اجتماعی و به طور عمده مردم‌شناختی، سعی داشته تا شناختی از مراسمی که در این روز برگزار می‌شود، ارائه کند (اسحاقی، ۱۳۸۷: ۶۸). تاکنون پژوهشی درباره پایان‌نامه‌های نگارش شده در موضوع اربعین منتشر نشده است؛ باین حال در ذیل به برخی گزارش‌ها و پژوهش‌هایی که بسترساز و مهم هستند اشاره می‌شود.

اسحاقی (۱۳۸۷) در «مآخذشناسی اربعین حسینی»، منتخبی از آثار و پژوهش‌ها را درباره اربعین حسینی گردآوری کرده و اذعان نموده که این مآخذشناسی را هرگز نمی‌توان اثری جامع در شناخت ادبیات علمی تولید شده در این مورد دانست. همین طور از اشاره به چاپ‌های مختلف یک اثر - جز آنکه چاپ بعدی دارای ویژگی خاصی باشد -

صرف نظر کرده است. علاوه بر آن، ثبت اثر به صورت کتاب را نسبت به ثبت همان اثر به صورت مقاله در صورتی که پیش از چاپ به صورت کتاب، به عنوان مقاله چاپ شده باشد، ترجیح داده است. مهمترین بررسی‌ها و نقدها درباره برخی آثار منتشره را نیز آورده است. آثار این مأخذشناسی بیشتر به زبان فارسی و گاهی به زبان عربی است. برای سهولت کار محققان و علاقه‌مندان، کل آثار درباره اربعین را به دو بخش (آثار در حوزه الهیات، تاریخ و ادبیات و حوزه علوم اجتماعی) تقسیم کرده است. در این نوشتار ۲۰ اثر معرفی شده است.

نصر (۱۳۹۳: ۴۱۹) معتقد است اربعین سیدالشهداء از دیرباز، بستر چالش‌های فراوان میان دانشمندان و پژوهشگران شیعه قرار گرفته و آثار ارزشمندی به رشته تحریر درآمده است. وی در نوشتاری اطلاعات کتابشناختی ۱۱۱ اثر ارزشمند را که درباره اربعین نگاشته شده و شامل ۵۳ کتاب، ۵۷ مقاله و یک پایان‌نامه است برای استفاده پژوهشگران و عاشقان اهل بیت فهرست کرده است.

هرچند زیارت اربعین از جنبه‌های مختلف در کتاب‌ها و مقالات متعددی بررسی شده است (عندلیبی، ۱۳۹۵: ۵)؛ اما بر اساس اطلاعات ارائه و ثبت شده در سامانه پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) تا سال ۱۳۹۶ تعداد ۱۰ پایان‌نامه با محوریت موضوع مراسم اجتماع اربعین حسینی در کربلای معلی و ابعاد گوناگون این مراسم معنوی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری تألیف و تدوین شده است («ثبت ۱۰ پایان‌نامه»، ۱۳۹۷). مرادزاده (۱۳۹۶: ۳۶-۴۲) گزارش کرده: «برخی از محققان مشهور عراق، تاریخچه زیارتی زائران کربلا را در عاشورا و اربعین در طی سال‌های ۱۹۶۵ (Warnock-Fernea)، ۱۹۷۰ (Fernea)، ۱۹۸۵ (Jabar) و ۱۹۹۴ (Nakash) مورد بررسی قرار داده‌اند. یکی از چندین آثار اخیر در بررسی زائران، پس از سقوط رژیم صدام حسین و تنها چیزی که ما از آن به زبان انگلیسی می‌شناسیم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حمدان^۱ است که بر پایه مشاهدات شرکت‌کنندگان در مراسم سوگواری و مراسم مذهبی عزاداری شیعیان است که خود در این مراسم به عنوان نویسنده در سال ۲۰۱۲ حضور داشته است.

1. hamdan

این آیین‌های مذهبی در عراق در بخش زیادی از قرن بیستم به دلیل ممنوعیت‌های حکومت صدام برای بیان جملاتی از اعتقادات شیعه ممنوع بود. تا زمان تهاجم آمریکا در سال ۲۰۰۳ و سقوط صدام، این ممنوعیت‌ها ادامه داشت.»

مظاهری (۱۳۹۶) در کتابی با عنوان پیاده‌روی اربعین: تأملات جامعه‌شناختی (مجموعه مقالات)، به معرفی هشت مقاله با موضوع اربعین پرداخته است. اشرفی و شریفی (۱۳۹۷) نیز در کتابی با عنوان جستاری در مطالعات اربعین پژوهی، به ابعاد مختلف علمی و پدیده زیارت و راهپیمایی اربعین از نگاه متخصصان دانشگاهی پرداخته و به مقالات ارائه شده در دو همایش بین‌المللی اربعین در دانشگاه کربلا (آبان ۱۳۹۶) و نشست تخصصی مطالعات اربعین پژوهی (۱۳۹۷) پرداخته‌اند.

مهدیه بد (۱۳۹۷: ۳۹، ۴۱-۴۲) در مقاله خویش مطالعات انجام شده در حوزه پدیده اربعین را به سه دسته تقسیم‌بندی کرده است. دسته اول حول محور روایت‌ها و تفسیرهای مرتبط با واقعه کربلا و عاشورا هستند و تأکید آنها بیشتر بر جنبه‌های روایی-دینی و سیاسی است. در این نوع پژوهش‌ها به تأسی از راهپیمایی اربعین به بازتعریف ژئوپلیتیک شیعه پرداخته‌اند و ابعاد سیاسی آن را تشریح کرده‌اند. دسته دوم به موضوعات اجتماعی و فرهنگی و درس‌هایی که باید از عاشورا و اربعین آموخت، پرداخته‌اند؛ که البته مطالعات اجتماعی‌ای از این دست می‌تواند بیشتر محل توجه قرار گیرد. دسته سوم از مطالعات به حوزه گردشگری مذهبی برمی‌گردد که جامعه ایرانی بنا به ماهیت و وجود ظرفیت‌های فرهنگی-مذهبی از این مزیت برخوردار است. یافته‌های بد (۱۳۹۷: ۳۹) حاکی از آن است که زمینه‌ها و عوامل بسترساز در شکل‌گیری رویداد اربعین چنداسلوبی بوده و حضور گسترده مردم در این راهپیمایی‌ها صرفاً به یک عنصر تقلیل پیدا نکرده است. عوامل و زمینه‌های فرهنگی-اعتقادی، اجتماعی-اقتصادی و سیاسی-ملی از مهم‌ترین این زمینه‌ها هستند که تنوع آنها وجه بارز و عامل منحصر به فرد بودن این ابررویداد به حساب می‌آید.

موسوی و بیات (۱۳۹۷: ۹۸) نیز معتقدند پژوهش‌های متعدد و خاصی تا به حال درباره تجارب زیارتی اخیر در تشیع، پیاده‌روی اربعین حسینی، ابعاد و آثار آن صورت

گرفته است. در عرصه کتابخانه‌ای نیز پژوهش‌های زیادی در مقوله‌های متفاوت، از جامعه‌شناسی زیارت گرفته تا ارتباطات آیینی تا بررسی ابعاد پیاده‌روی و... مورد تحقیق واقع شده است.

شراهی و ذوالفقارزاده (۱۳۹۸: ۱۲۰-۱۲۱) معتقدند: در بررسی پیشینه مطالعات اربعین بیشتر به دو گونه مطالعه برمی‌خوریم؛ یا مطالعات تاریخی درباره اربعین است و یا شرح و تفسیر زیارات و ادعیه مربوط به آن. اما با اوج‌گیری پیاده‌روی اربعین بعد از سقوط صدام در عراق (۲۰۰۳م) و رشد آن در طی سال‌های اخیر، مطالعات اربعین وارد حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و راهبردی شد و توسعه پیدا کرد. حجم این مطالعات و آثار موجود درباره اربعین را می‌توان به ۴ دسته اصلی تقسیم کرد:

۱. مطالعات تاریخ محور: با نگاهی تاریخی به اربعین سعی در وقایع‌نگاری اربعین دارند. این آثار به وقایع تاریخی که بر اهل بیت علیهم‌السلام و اُسرا بعد از شهادت امام علیه‌السلام و یارانش گذشته تا چهارم حضرت که بیستم ماه صفر سال ۶۱ هجری قمری بوده، پرداخته است. مهمترین موضوع در این مطالعات، بحث و استدلال در خصوص وقوع و یا عدم وقوع تشریف اسراء و اهل بیت امام حسین علیه‌السلام در اولین اربعین است.

۲. مطالعه ادعیه محور و شرح زیارات: این دسته از مطالعات ناظر بر تحلیل‌های گوناگون برخاسته از زیارت اربعین است. این قبیل آثار که عمدتاً با نگاهی عرفانی و معرفتی نسبت به اربعین و زیارات و ادعیه و روایات همراه است، به شرح و بسط محتوای زیارات به خصوص زیارت اربعین می‌پردازند.

۳. مطالعات فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی اربعین: مطالعاتی که در سال‌های اخیر و به فراخور شدت یافتن جریان اربعین، شکل گرفته‌اند. این آثار، ابعاد مختلف جریان اربعین را با توجه به اجتماع و حضور زائران اربعین و نیز خادمان و موکب‌داران کنکاش می‌کنند. تحلیل شرایط فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و ژئوپلیتیک، تحلیل روابط ایران و عراق، توجه به جنبه‌های فرهنگی مؤثر، آسیب‌های احتمالی ناشی از برخی جریان‌های مداخله‌ای در جریان خودجوش اربعین (نظیر ورود دولت به عرصه

موکب گردانی)، مطالعه ابعاد مدیریتی پدیده اربعین و بهبود شرایط زوار و مانند آن، جزو این دسته از آثار قرار می‌گیرند.

۴. آینده پژوهی و مطالعات دینی: این دسته از مطالعات نیز که همانند دسته قبل در سال‌های اخیر شدت یافته، با نگاهی بلند مدت، معطوف به ابعاد راهبردی و تمدنی جریان اربعین است. تاکید بر ابعاد «جمعی» اربعین و تغییر و ارتقاء بُعد فردی زیارت اربعین به اقدام و حرکتی دسته جمعی و شکل‌گیری حرکتی خداخواسته، خودجوش و پرمعنای جمعی، از تمایزات اصلی این دسته از آثار است. توجه به ظرفیت‌های آینده‌ساز اربعین از جمله شکل‌گیری امت واحده و تمدن نوین اسلامی، نقش جریان اربعین در راستای مهدویت و آینده پیش‌رو و راهبردهای تقویت ظرفیت‌های مندرج در آن از جمله مهمترین مصادیق این دسته از آثار است.

جمع‌بندی پیشینه و گزارش‌های ارائه شده نشان می‌دهد که پژوهش‌ها بیشتر موضوعی بوده و جامعه آماری مورد مطالعه تمام انواع منابع اطلاعاتی را شامل می‌شود و پژوهشی مستقل از پایان‌نامه‌ها گزارش نشده است. با توجه به اینکه پایان‌نامه‌های منابع اطلاعاتی دست اول و پژوهشی محسوب می‌شوند و تحت نظارت اعضای هیات علمی تدوین می‌شوند، بسیار حائز اهمیت هستند.

روش‌شناسی

این پژوهش با روش کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی-تحلیلی انجام شده است. ابزار گردآوری اطلاعات، سیاهه و ارسسی بود. برای گردآوری اطلاعات کتابشناختی پایان‌نامه‌های مرتبط با «اربعین حسینی»، از پایگاه کتابخانه جامعه المصطفی سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (آپک)^۲، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک)^۴، پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه استفاده شد. در تمامی

1. <http://miu.ac.ir/>
2. OPAC
3. <https://www.nlai.ir>
4. <https://irandoc.ac.ir>
5. <https://ganj.irandoc.ac.ir>

پایگاه‌ها واژه «اربعین» و «پیاده‌روی اربعین» جست‌وجو شد. اطلاعات به دست آمده بعد از ادغام بر اساس الفبایی مرتب شد. عدم وجود بانک اطلاعات متمرکز و کامل از پایان‌نامه‌های تحصیلی حوزوی و دانشگاهی در ایران مشکل اصلی این پژوهش بود. به همین دلیل زمان زیادی برای گردآوری اطلاعات پایان‌نامه‌ها صرف شد؛ البته تا جایی که مقدور بود تمام پایان‌نامه‌های مرتبط با اربعین حسینی تا پایان فصل بهار ۱۴۰۲، شناسایی و مطالعه شد.

یافته‌ها

در این بخش ابتدا اطلاعات توصیفی و معرفی جامعه مورد مطالعه در قالب جداول ۱ تا ۵ ارائه، سپس اطلاعات و پاسخ پرسش اصلی پژوهش در جدول ۶ و ۷ گزارش شده است.

جدول ۱. فراوانی پایان‌نامه‌های مورد مطالعه به تفکیک نهاد آموزشی، مقطع تحصیلی و جنسیت

ردیف	نوع نهاد آموزشی	مقطع تحصیلی	زن	مرد	جمع	درصد
۱	دانشگاهی	کارشناسی ارشد	۲۵	۶۹	۹۴	۹۴
		دکتری تخصصی	۱	۴	۵	۵
۲	حوزوی	سطح ۳ = کارشناسی ارشد	۱	-	۱	۱
جمع = درصد						۱۰۰

داده‌های جدول شماره ۱ نشان می‌دهد: الف) دانشگاه‌ها با ۹۹ درصد بیشترین سهم جامعه مورد مطالعه را به خود اختصاص داده‌اند؛ ب) موضوع اربعین در پایان‌نامه‌های مقطع کارشناسی ارشد با ۹۵ درصد بیشتر از بقیه مقاطع تحصیلی بررسی و مطالعه شده است؛ ج) پژوهشگران مرد (۷۳ درصد) بیشتر از زنان (۲۷ درصد) به پژوهش در موضوع اربعین پرداخته‌اند؛ د) سهم مردان هم در مقطع کارشناسی ارشد (۶۹ از ۹۵ عنوان = ۷۳ درصد) و هم در مقطع دکتری (۴ از ۵ عنوان = ۸۰ درصد) بیشتر از زنان است.

جدول ۲. فراوانی پایان نامه‌های مورد مطالعه به تفکیک نوع نهاد آموزشی

ردیف	نوع موسسه	فراوانی	
		تعداد	درصد
۱	دانشگاه دولتی	۷۰	۷۰
۲	دانشگاه آزاد اسلامی	۷	۷
۳	دانشگاه پیام نور	۸	۸
۴	دانشگاه غیردولتی	۱۴	۱۴
۵	حوزوی	۱	۱
	جمع	۱۰۰	۱۰۰

داده‌های جدول شماره ۲ نشان می‌دهد: از کل پایان نامه‌های مورد مطالعه، دانشگاه‌های دولتی با ۷۰ درصد بیشتر از سایر نهادهای آموزشی به موضوع اربعین پرداخته‌اند. سایر دانشگاه‌ها (آزاد اسلامی، پیام نور و غیر دولتی) با ۲۹ درصد در رتبه بعدی و سهم نهاد آموزشی حوزه با ۱ درصد بسیار ناچیز است.

جدول ۳. فراوانی پایان نامه‌های مورد مطالعه بر اساس تاریخ ارائه

ردیف	مقطع	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۴۰۱	۱۴۰۲	جمع
۱	کارشناسی ارشد	۱	۲	۷	۱۲	۱۷	۱۰	۱۵	۱۱	۱۹	۱	۹۵
۲	دکتری	-	-	-	۱	۱	۱	۱	۱	-	-	۵
	جمع/درصد	۱	۲	۷	۱۳	۱۸	۱۱	۱۶	۱۲	۱۹	۱	۱۰۰

داده‌های جدول شماره ۳ نشان می‌دهد: جامعه مورد مطالعه در ۱۰ سال اخیر شکل گرفته است. در طول این مدت نیز بیشترین پژوهش به ترتیب در سال‌های ۱۴۰۱ (۱۹ عنوان = ۱۹ درصد)، ۱۳۹۷ (۱۸ عنوان = ۱۸ درصد) و ۱۳۹۹ (۱۶ عنوان = ۱۶ درصد) صورت گرفته است. کمترین پژوهش مربوط به سال ۱۳۹۲ است. چون بازه زمانی این مطالعه تا آخر فصل بهار ۱۴۰۲ است لذا آمار سال ۱۴۰۲ قطعی نیست.

جدول ۴. ملیت پدیدآورندگان پایان نامه های مورد مطالعه

ردیف	ملیت	مقطع تحصیلی		فراوانی	
		کارشناسی ارشد	دکتری	تعداد	درصد
۱	ایرانی	۹۱	۵	۹۶	۹۶
۲	غیر ایرانی (مرد)	۴	-	۴	۴
	جمع	۹۵		۱۰۰	۱۰۰

داده های جدول شماره ۴ نشان می دهد: ملیت پدیدآور ۴ عنوان (۴ درصد) از پایان نامه های مورد مطالعه غیرایرانی (مرد) و فارغ التحصیل جامعه المصطفی هستند.

جدول ۵. فراوانی پایان نامه های مورد مطالعه به تفکیک زبانی

ردیف	نوع نهاد آموزشی	زبان اثر		جمع
		فارسی	عربی	
۱	دانشگاهی	۹۵	۴	۹۹
۲	حوزوی	۱	-	۱
	جمع	۹۶	۴	۱۰۰

داده های جدول شماره ۵ نشان می دهد تعداد ۴ عنوان یعنی ۴ درصد پایان نامه ها به زبانی غیر از فارسی (زبان عربی) نگارش یافته است. ضمناً پدیدآورندگان پایان نامه های عربی مرد هستند و در سال های ۱۳۹۳، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ فارغ التحصیل شده اند.

جدول شماره ۶. موضوع / مولفه های کلی و جزئی محتوای پایان نامه های مورد مطالعه

ردیف	موضوع کلی	موضوع / مولفه ها / جنبه های جزئی (فراوانی)	جمع فراوانی
۱	شیعیان و تشیع	امامان شیعه (۱)، شیعه شناسی (۱)، امامت (۱)، اعتقادات شیعه (۱)، مبانی فقهی، احکام، مسایل محدثه (۱)، مبانی دینی اربعین (۱)، تقریب ادیان و مذاهب (۱)، ژئوکالچر شیعه (۱)، احکام فقهی (۲)، قوانین حقوقی (۱)، حیات سیاسی شیعه (۱)، مفهوم شیعه در پیاده روی اربعین (۱)، شیعه و همبستگی اقوام ایرانی (۱)	۱۴
۲	ابعاد سیاسی	سیاست رسانه ای (۱)، وحدت اسلامی (۱)، پیامد سیاسی اربعین در الگوی هرمنوتیک گادامر (۱)، تبلیغ سیاسی اربعین (۱)، پیامدهای سیاسی (۱)، حیات سیاسی شیعه (۱)، ظرفیت های سیاسی از منظر دیپلماسی ایران (۱)	۷

۳	ابعاد فرهنگی	سیاست فرهنگی (۱)، فرهنگ جغرافیایی زائر(۱)، پیامدهای فرهنگی (۱)، تبلیغ فرهنگ عاشورا و اربعین (۱)، راهبردهای تبلیغی آستان قدس رضوی (۱)، طراحی مراکز فرهنگی (۱)، ارتباط فرهنگی (۱)، ظرفیت های فرهنگی از منظر دیپلماسی ایران (۱)، نمایش فرهنگی اربعین در رسانه های غربی (۱)، تقریب فرهنگی بین مردم عراق (۱)، تاثیر شبکه های اجتماعی بر فرهنگ سازی ترویج پیاده روی (۱).
۴	ابعاد اجتماعی و جامعه شناسی	آثار فردی اجتماعی (۱)، جامعه شناسی روستایی اربعین (۱)، اربعین و جامعه شناسی هنر نمایشی (۱)، کارکردهای اجتماعی پیاده روی (۱)، وفاق اجتماعی در عراق (۱)، تاثیر اخبار رسانه ای اربعین بر جامعه عراق (۱)، تحلیل جامعه شناسی (۱)، سرمایه اجتماعی (۱)، حیات اجتماعی شیعه (۱)، جامعه شناسی زائران ایرانی (۱)، آگاه سازی مردم (۱)، ارتباطات اجتماعی اربعین (۱)، هویت اجتماعی زائران ایرانی و عراقی (۱)، مردم نگاری (۱).
۵	ابعاد اقتصادی	اقتصاد روستایی (۱)، ظرفیت اقتصادی گردشگری خوزستان (۱).
۶	ابعاد تاریخی	موکب های اربعین (۱)، تاریخ پیاده روی اربعین (۱)، تاریخ پیدایش و تطور پیاده روی (۱)، تحلیل تاریخی (۱).
۷	ابعاد معنوی و روانشناختی	نظم اجتماعی (۱)، مطالعه تطبیقی حج و اربعین (۱)، آموزه های دینی معنوی (۱)، نیاز روانی بناهای میان راهی (۱)، بهزیستی روان شناختی زائران (۱)، سلامت معنوی (۱).
۸	ابعاد هنری	هنر نمایش، تعزیه و کارگردانی (۱)، مستند سازی (۱)، برنامه سازی رادیو مناسبتی اربعین (۱)، فیلم مستند (۱)، فیلم آیینی (۱).
۹	رسانه ها	پوشش خبری ماهواره ها (۲)، شبکه العالم و پوشش خبری آن (۲)، پوشش رسانه ای سایت بی.بی.سی فارسی (۲)، ایران اینترنشنال (۱)، پوشش خبری بی.بی.سی عربی، العراقیه (۱)، رادیو اربعین (۲)، تبلیغ و میزان بازدید رسانه ای (۱)، پوشش تلویزیونی الفرات (۱)، پوشش خبری سیمای جمهوری اسلامی ایران (۳)، خبر ۲۱ شبکه یک تلویزیون ایران (۱)، کانال ماهواره ای الانوار (۱)، قالب بندی فرهنگی رسانه های غربی از اربعین (۱)، تحلیل فیلم مستند اربعین (۱)، موضع رسانه های العراقیه، الکوثر و بی.بی.سی (۱)، شبکه های تلویزیون عراق (۱)، شبکه های اجتماعی و فرهنگ سازی در ایلام (۱).
۱۱	ابعاد فرهنگی	سیاست فرهنگی (۱)، فرهنگ جغرافیایی زائر(۱)، پیامدهای فرهنگی (۱)، تبلیغ فرهنگ عاشورا و اربعین (۱)، راهبردهای تبلیغی آستان قدس رضوی (۱)، طراحی مراکز فرهنگی (۱)، ارتباط فرهنگی (۱)، ظرفیت های فرهنگی از منظر دیپلماسی ایران (۱)، نمایش فرهنگی اربعین در رسانه های غربی (۱)، تقریب فرهنگی بین مردم عراق (۱)، تاثیر شبکه های اجتماعی بر فرهنگ سازی ترویج پیاده روی (۱).
۱۵	ابعاد اجتماعی و جامعه شناسی	آثار فردی اجتماعی (۱)، جامعه شناسی روستایی اربعین (۱)، اربعین و جامعه شناسی هنر نمایشی (۱)، کارکردهای اجتماعی پیاده روی (۱)، وفاق اجتماعی در عراق (۱)، تاثیر اخبار رسانه ای اربعین بر جامعه عراق (۱)، تحلیل جامعه شناسی (۱)، سرمایه اجتماعی (۱)، حیات اجتماعی شیعه (۱)، جامعه شناسی زائران ایرانی (۱)، آگاه سازی مردم (۱)، ارتباطات اجتماعی اربعین (۱)، هویت اجتماعی زائران ایرانی و عراقی (۱)، مردم نگاری (۱).
۲	ابعاد اقتصادی	اقتصاد روستایی (۱)، ظرفیت اقتصادی گردشگری خوزستان (۱).
۴	ابعاد تاریخی	موکب های اربعین (۱)، تاریخ پیاده روی اربعین (۱)، تاریخ پیدایش و تطور پیاده روی (۱)، تحلیل تاریخی (۱).
۶	ابعاد معنوی و روانشناختی	نظم اجتماعی (۱)، مطالعه تطبیقی حج و اربعین (۱)، آموزه های دینی معنوی (۱)، نیاز روانی بناهای میان راهی (۱)، بهزیستی روان شناختی زائران (۱)، سلامت معنوی (۱).
۵	ابعاد هنری	هنر نمایش، تعزیه و کارگردانی (۱)، مستند سازی (۱)، برنامه سازی رادیو مناسبتی اربعین (۱)، فیلم مستند (۱)، فیلم آیینی (۱).
۲۲	رسانه ها	پوشش خبری ماهواره ها (۲)، شبکه العالم و پوشش خبری آن (۲)، پوشش رسانه ای سایت بی.بی.سی فارسی (۲)، ایران اینترنشنال (۱)، پوشش خبری بی.بی.سی عربی، العراقیه (۱)، رادیو اربعین (۲)، تبلیغ و میزان بازدید رسانه ای (۱)، پوشش تلویزیونی الفرات (۱)، پوشش خبری سیمای جمهوری اسلامی ایران (۳)، خبر ۲۱ شبکه یک تلویزیون ایران (۱)، کانال ماهواره ای الانوار (۱)، قالب بندی فرهنگی رسانه های غربی از اربعین (۱)، تحلیل فیلم مستند اربعین (۱)، موضع رسانه های العراقیه، الکوثر و بی.بی.سی (۱)، شبکه های تلویزیون عراق (۱)، شبکه های اجتماعی و فرهنگ سازی در ایلام (۱).

۹	آثار زیارت اربعین(۱)، آثار فردی(۱)، آثار اجتماعی زیارت(۱)، سیمای امام حسین <small>علیه السلام</small> ، در زیارت اربعین(۱)، تاثیر زیارت بر روابط منطقه‌ای(۱)، فرهنگ زیارت و ایجاد تمدن اسلامی(۱)، فلسفه زیارت ائمه و زیارت اربعین(۱)، زیارتنامه اربعین(۲).	زیارت	۱۰
۱۳	زیرساخت‌های گردشگری و آینده‌نگری(۳)، موبک پیاده راه‌ها(۱)، نظم عمومی(۱)، بناهای خدماتی میان‌راهی(۱)، موانع توسعه گردشگری دینی(۱)، طراحی موبک(۱)، موبک چندمنظوره(۱)، انرژی خورشیدی(۱)، زیرساخت اداری(۱)، توسعه زیرساخت گردشگری ایلام(۱)، برنامه‌ریزی گردشگری(۱).	زیرساخت‌ها	۱۱
۲۰	گردشگری مذهبی(۸)، [گردشگری] عراق(۱)، گردشگری مذهبی با الگوی FCM(۱)، ظرفیت اقتصادی گردشگری(۱)، موانع توسعه گردشگری مذهبی(۱)، جذب گردشگر پزشکی در بستر پیاده‌روی(۱)، جامعه میزبان گردشگری مذهبی(۱)، طراحی مجتمع گردشگری مسیر زائران(۲)، محوریت اداری برای توسعه گردشگری(۲)، نقش سازمان گردشگری(۱)، مدیریت گردشگری(۱).	گردشگری	۱۲
۷	اقتدار مدیریت در عراق(۱)، سیاست منطقه‌ای، امنیت ملی(۱)، نظم منطقه‌ای(۱)، امنیت ملی ایران(۱)، قدرت و مقاومت جهانی(۱)، ارتقا قدرت نرم ایران(۱)، تاثیر راهپیمایی در عراق بر امنیت نظامی ایران(۱).	امنیت ملی و منطقه‌ای	۱۳
۱۰	فیلم‌سازی(۱)، شبکه ارتباطی دو کشور در تورسیم‌های مذهبی(۱)، اقتصاد روستایی زائران اربعین(۱)، توسعه روابط(۱)، توسعه پایدار برنامه‌ریزی شهری(۱)، تاثیر کردار بر روابط(۱)، تحولات روابط دو کشور(۱)، روابط عراق با کشورهای اسلامی(۱)، تمدن نوین اسلامی(۱)، روابط فرهنگی دو کشور عراق و ایران(۱).	روابط ایران و عراق و کشورهای اسلامی	۱۴
۵	نظم عمومی(۱)، نهادینه کردن مشارکت مردمی(۱)، جامعه‌شناسی مشارکت مردمی(۱)، مشارکت زنان(۱)، خدمات عمومی مردم نهاد(۱).	مشارکت مردمی	۱۵
۷	رضایت زائران از فضاها بین‌راهی(۱) پدیدارشناسی وانگیزه زائران(۲) پدیدارشناسی تجربه زائران کاروان‌های ایرانی(۱)، انواع زائران پیاده‌روی اربعین(۱)، تجربه زائران ایران(۱)، خادمان عراقی(۱).	تجربیات زائران	۱۶

۳	منتظران امام زمان (عج) (۱)، رابطه پیاده‌روی اربعین با حکومت مهدوی (۱)، ابعاد جهانی انتظار در اربعین (۱).	فرهنگ انتظار و امام عصر (عج)	۱۷
۱۶	الگوشناسی موکب‌ها (۱)، توسعه شهرهای بین راهی (۱)، بناهای میان راهی (۱)، کاروانسراهای ایران و عراق (۱)، معماری ایرانی و اسلامی (۲)، طراحی و معماری مجتمع‌های خدماتی، اقامتی، فرهنگی و رفاهی زائران (۳)، طراحی و معماری موکب (۱)، انرژی خورشیدی در معماری مراکز بین راهی (۱)، توسعه شهری (۱)، تغییر کاربری اراضی کربلا (۱)، طراحی موکب چند منظوره (۱)، افزایش دمای سطح زمین (۱)، گسترش شهری (۱).	شهرسازی و معماری	۱۸
۷	مبانی قرآنی اربعینیه (۱)، شیعه‌شناسی و آیات قرآنی (۱)، زیارت اربعین و روایات (۱)، پیاده‌روی و روایات (۱)، قواعد فقهی (۱)، تحلیل زیارت اربعین بر مبنای روایات (۱)، تحلیل محتوایی زیارت اربعین با مستندات قرآنی (۱).	جنبه قرآنی و روایی	۱۹
۲۲	کربلا (۸)، نجف (۴)، شباب (۱)، استان خوزستان (۱)، مهران (۱)، سوسنگرد (۱)، اندیمشک (۱)، ایلام (۴)، صالح آباد (۱).	جای‌های میزبان و نقش‌آفرین	۲۰
۲۰۵	۱۷۲	جمع	

داده‌های جدول شماره ۶ نشان می‌دهد: در پایان‌نامه‌های مورد مطالعه، موضوع پیاده‌روی اربعین از ۲۰ جنبه (موضوع یا مولفه کلی) مورد بررسی قرار گرفته است. از بین این ۲۰ جنبه (موضوع یا مولفه کلی)، «رسانه‌ها» و «جای‌های میزبان و نقش‌آفرین» به طور مشترک با ۲۲ مورد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند؛ گردشگری با ۲۰ مورد، شهرسازی و معماری با ۱۶ مورد، ابعاد اجتماعی و جامعه‌شناختی با ۱۵ مورد، شیعیان و تشیع با ۱۴ مورد، زیرساخت‌ها با ۱۳ مورد و ابعاد فرهنگی با ۱۱ مورد به ترتیب در اولویت‌های بعدی قرار دارند. ابعاد اقتصادی با ۲ مورد، فرهنگ انتظار و امام عصر (عج) با ۳ مورد و ابعاد تاریخی با ۴ مورد به ترتیب کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

بحث و نتیجه

داده‌های جدول شماره ۱ نشان داد که در بین دو نهاد آموزشی و پژوهشی دانشگاه و

حوزه که متولی اصلی تحصیلات تکمیلی در ایران هستند، فقط دانشگاه‌ها به موضوع اربعین پرداخته‌اند و نهاد حوزه به موضوع اربعین ورود نکرده است. عدم ورود نهاد آموزشی و پژوهشی حوزه به موضوع اربعین نیازمند بررسی و تحقیق بیشتر و مصاحبه با متولیان این نهاد آموزشی و پژوهشی است. عظمت و شکوه حماسه ماندگار اربعین با پیاده‌روی و راه‌پیمایی زائران و گردشگران دینی آمیخته است. با توجه به اینکه مردان حضور چشمگیری در این آیین دارند لذا نگارش ۷۳ درصدی پایان‌نامه توسط مردان در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری دور از انتظار نیست.

پایان‌نامه کارشناسی ارشد، برای اکثر پژوهشگران اولین اثر پژوهشی محسوب می‌شود و لذا ممکن است بسیار دقیق و عمیق نباشد. همچنین تعداد کمتری از استادان و اعضای هیات علمی بر آن نظارت دارند. اکثر پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد توسط استاد راهنما، استاد مشاور و یک یا دو نفر داور نظارت و ارزیابی می‌شود، در صورتی که در پایان‌نامه‌های دکتری تعداد استادان ناظر و داور به دو برابر یعنی ۶ الی ۸ نفر می‌رسد و قطعاً اولین اثر پژوهشی دانشجوی نیست و لذا از عمق، گستره و دقت بالایی برخوردار است. یافته‌های جدول ۱ نشان می‌دهد فقط ۵ درصد جامعه مورد مطالعه در مقطع دکتری است. انتظار می‌رود نهادهای متولی پژوهش در مقطع دکتری اهتمام بیشتری به موضوع اربعین داشته باشند.

داده‌های جدول شماره ۲ نشان داد دانشگاه‌های دولتی بیشتر از سایر نهادهای آموزشی و پژوهشی به موضوع اربعین پرداخته‌اند. اهتمام دولت و دولت‌مردان به مقوله اربعین و تبلیغات رسانه‌های دولتی و همچنین مشوق‌های احتمالی ممکن است موثر باشد. البته تحلیل دقیق و مستند این مقوله نیازمند اطلاع از تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی پژوهش محور نهادهای آموزشی ایران است.

داده‌های جدول شماره ۳ نشان داد این پدیده در طول یک دهه گذشته از روند صعودی عجیبی برخوردار بوده است به طوری که تعداد شرکت‌کنندگان در اربعین از حدود ۲ تا ۳ میلیون زائر در سال‌های اول بعد از سرنگونی رژیم بعث به حدود ۲۷ میلیون نفر در سال ۱۳۹۶ رسیده است (شراهی، ذوالفقارزاده، ۱۳۹۸: ۱۱۶-۱۱۷). به موازات

استقبال از حماسه اربعین، مطالعات نیز در این حوزه توسعه و افزایش یافته است. داده‌های جدول شماره ۴ نشان داد ملیت پدیدآور ۴ عنوان (۴ درصد) از پایان‌نامه‌های مورد مطالعه دانشجویان غیر ایرانی جامعه المصطفی هستند. انتظار می‌رود برای تبیین علمی اربعین حسینی در سطح جهانی به مقوله اربعین در اکثر دانشگاه‌های بزرگ و مهم ایران که دانشجوی غیرایرانی پذیرش دارند، اهتمام جدی‌تری صورت بگیرد.

داده‌های جدول شماره ۵ نشان داد تعداد ۴ عنوان یعنی ۴ درصد از پایان‌نامه‌ها به زبانی غیر از فارسی (زبان عربی) نگارش شده یافته است. با توجه به اینکه میزبان اصلی زائران اربعین حسینی کشور عراق است پیشنهاد می‌شود چکیده تمام پایان‌نامه‌های مورد مطالعه و همچنین پایان‌نامه‌هایی که بعد از این در نهادهای آموزشی و پژوهشی کشور تصویب و تدوین می‌گردد به زبان عربی نیز منتشر شود. متقابلاً چکیده پایان‌نامه‌های عربی کشور عراق نیز به زبان فارسی منتشر شود تا در مطالعات و تصمیم‌گیری‌های پژوهشی مورد استفاده قرار گیرد.

داده‌های جدول شماره ۶ نشان داد موضوع پیاده‌روی اربعین از ۲۰ جنبه (موضوع یا مولفه کلی) مورد بررسی قرار گرفته است. از بین این ۲۰ جنبه (موضوع یا مولفه کلی)، «رسانه‌ها» با ۲۲ مورد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند که حاکی از اهمیت پوشش رسانه‌ای زیارت اربعین است. شبکه‌های ماهواره‌ای تا چه حد گفتمان و اربعین حسینی را به طرق مختلف از جمله اخبار، مرثیه، تعزیه، برنامه‌های مذهبی، برنامه‌های گفت‌وگو، پخش زنده و... پوشش می‌دهند؟ طرح موضوع شده است. یافته‌ها نشان داده اغلب رسانه‌ها از روی عمد گفتمان و اربعین حسینی را نادیده گرفته و اطلاعات ناقص سوگیرانه ارائه کرده‌اند. برکت رضایی (۱۳۹۶: ۳۵-۳۷، ۴۱) در اهمیت رسانه بیان می‌کند: زیارت اربعین می‌تواند همچون یک رسانه و نمادی از قدرت ژئوپلیتیک، نقش آفرینی کند و بازتاب درست آن در رسانه‌ها، فرصتی نو برای جهان اسلام است. رسانه‌های بیگانه ابتدا به سانسور خبری پدیده اربعین پرداختند اما در سال‌های بعد، با اشاره به موضوعات حاشیه‌ای یا قاب‌بندی آن، تنها بُعدی کوچک از این پدیده بزرگ را

نشان دادند. در سال ۱۳۹۵ نیز برخی با برجسب زدن و ادعای دروغ، با اربعین مواجه شدند. آینده را نمی‌توان با این خط‌مشی خبری طی کرد؛ چرا که از طرفی ریزش مخاطب را به دنبال دارد و از طرفی، رسانه‌های جایگزین با پوشش اخبار و برطرف کردن نیاز مخاطب، رسانه‌های اصلی را مجبور به چنین پوششی می‌کنند. از اکنون باید ظرفیت‌های قیام امام حسین علیه السلام و پیاده‌روی اربعین را به فراخور فرهنگ‌ها بازشناسی و تدوین کرد. در این باره، ساخت مستندهای هوشمند و خلاق و برنامه‌سازی‌های تصویری باعث پیشرفت خواهد بود. متأسفانه در سال‌های گذشته، ضعف علمی فضای رسانه‌ای کشور و برخورد منفعلانه رسانه‌های بین‌المللی، این پدیده را از داشتن پوشش رسانه‌ای مناسب در جهان محروم کرده است. رسانه‌های غربی سعی دارند با پوشاندن اخبار و تصاویر پیاده‌روی بزرگ اربعین، از ارزش آن بکاهند. تأثیر بیشتر اربعین در بین سایر ملل و استفاده از فرصت‌های رسانه‌های جهانی، نیازمند راهبردهایی است: حضور خبرنگاران خارجی در این مراسم می‌تواند منجر به القای باورهای مذهبی و سیاسی عامیانه، به جای اصول مذهبی صحیح شود. از طرفی، استفاده از امکانات خبرنگاران خارجی، شعاع درخشانده اربعین را چند برابر می‌کند. یافتن نقاط مشترک با عراق در تبلیغات مانند همکاری در مستندسازی بین ایران و عراق با اهداف مختلف و محور وحدت و مودت. برداشتن شکاف فکری عرب و عجم با اتصال یا ادغام هیئت‌های مردمی ایران و عراق، که امری پسندیده خواهد بود. ارتقای رادیو اربعین با بخش‌های انگلیسی، عربی، پاکستانی و... برای جذب مخاطبان غیرایرانی؛ همچنین برگزاری مسابقه عکس، داستان‌نویسی و مستندسازی در ایران، عراق و سایر کشورها با همیاری رایزن‌های فرهنگی ایران و عراق. استفاده از تکنولوژی روز و نرم‌افزارهای مدرن مانند اپلیکیشن‌های تلفن همراه، فیلمبرداری با پهباد، بنرهای دیجیتالی، انعکاس اخبار حضور ملت‌های مختلف با پرچم‌های رنگارنگ نیز پیشنهاد شده است. بعد از رسانه، و نقش شهرهای بین‌راهی، گردشگری مذهبی با ۲۰ مورد بیشتر از بقیه مولفه‌های مربوط به اربعین مورد توجه پژوهشگران بوده است. جنبه گردشگری مذهبی مورد بررسی در پژوهش‌های اربعین، به اهمیت امکانات رفاهی منطقه که در طی سال‌های اخیر به

تدریج رو به بهبود است و همچنین چگونگی برپایی موبک‌ها، نقش و مشارکت‌های مردمی و طراحی و معماری مراکز اقامتی میان راهی پرداخته است. جعفری (۱۳۹۴) معتقد است: گردشگری مذهبی به طور عام در زندگی انسان‌ها و به طور خاص در مورد مسلمانان اهمیت ویژه‌ای پیدا کرده است؛ زیرا هدف اصلی از آن برقراری ارتباط معنوی بین انسان و زیارت او از اماکن مقدسه است. به طور کلی گردشگری مذهبی ارتقای اندیشه و تکامل روحی انسان را به دنبال دارد و موجب غنای فکری و معنوی می‌شود. در اسلام بر تمامی ابعاد گردشگری خصوصاً ابعاد معنوی آن تأکید شده است (نقل شده در: استاد علیدهقی، ۱۳۹۵). این دیدگاه پدیده اربعین را عامل مؤثر در توسعه فرهنگی در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی به‌شمار می‌برد. گردشگری از شاخصه‌های ویژه در ایجاد صلح و ثبات منطقه‌ای و افزایش تعاملات علمی و تکنولوژیکی است. غایت گردشگری مذهبی تجلی وحدت جوامع و تکامل ارزش‌ها و آداب و سنن است. شهرسازی و معماری، ابعاد اجتماعی و جامعه‌شناختی، شیعیان و تشیع، زیرساخت‌ها و ابعاد فرهنگی از مولفه‌های مهم تبیین شده در پایان‌نامه‌های مورد مطالعه است. تنوع موضوع و مولفه‌های تبیین شده در جامعه مورد مطالعه نشان می‌دهد موضوع اربعین مهم است و از جنبه‌ها و ابعاد مختلفی می‌توان به نقش آن و همچنین مشکلات و چالش‌ها با دید علمی و پژوهشی نگریست.

موسوی و بیات (۱۳۹۷: ۱۱۱) معتقدند برای تاثیرگذاری بهتر و بیشتر آیین پیاده‌روی اربعین و همچنین جهت دستیابی به وضعیت مطلوب شایسته است، اقدامات زیر صورت بگیرد:

۱. شناخت ظرفیت‌ها، بررسی نیازمندی‌ها، تهیه آمایش و ارائه طرح‌های ملی، مذهبی و بین‌المللی جهت رفع کمبودها و غنای آیین پیاده‌روی در سطح دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها؛ ۲. تشکیل کمیته نخبگانی برنامه‌ریزی سالانه برای اجرای آیین پیاده‌روی و ارائه برنامه به مجریان مردمی؛ ۳. فعالیت ستاد اربعین در طول سال و در همه ابعاد اعم از اجتماعی، سیاسی، بین‌المللی، اقتصادی، عمرانی و... و سازماندهی فعالیت‌های موازی نهادها و سازمان‌ها؛ ۴. انعکاس رسانه‌ای تمامیت آیین پیاده‌روی در رسانه‌های

بین‌المللی و تاسیس چند شبکه ماهواره‌ای در این خصوص جهت جذب هرچه بیشتر زائر؛ ۵. تهیه تغذیه فرهنگی توسط نخبگان و ارائه به شرکت‌کنندگان جهت بصیرت‌افزایی و الگودهی سیاسی.

در پایان تذکر دو نکته ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. یکی آسیب‌شناسی مراسم پیاده‌روی اربعین است. فامیل دردشتی و فروتن (۱۴۰۱: ۸۰-۸۱) معتقدند: بدون تردید، مراسم با عظمتی مثل پیاده‌روی اربعین، که به صورت خودجوش و مردمی صورت گرفته، در کنار نقاط قوت و ارزشمند آن، از آسیب‌هایی نیز رنج می‌برد که باید برای آن فکری کرد و طرح در انداخت؛ تا این هیجان مقدس و حرکت ارزشمند بتواند بیش از پیش بهره‌های بسیار فراوان فرهنگی، سیاسی، امنیتی و معنوی برای شیعیان؛ بلکه جهان اسلام، را با خود به ارمغان آورد. نکته دوم این است که خوشبختانه این مراسم هر سال باشکوه‌تر از سال پیش برگزار می‌شود؛ اما افزون بر نزدیک کردن قلوب شیعیان و تجلی توجه جهانیان به مذهب تشیع، همواره با هجوم وحشیانه دشمنان متعصب فرهنگی شیعی رویه‌رو بوده است؛ به طوری که بارها در کربلا و دیگر نقاط جهان، مراسم اربعین سالار شهیدان را به خاک و خون کشیده‌اند. حملات نیروهای حکومتی در زمان حاکمیت حزب بعث و اقدامات تروریستی تکفیری پس از آن، که به شهادت زائران بسیاری انجامید، از آن جمله‌اند (زارع خورمیزی، ۱۳۹۳: ۲۷۹). یعنی امنیت مراسم و زائران باید با دقت و حساسیت تمام رصد و تأمین گردد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که صدها کتاب، مقاله، گزارش مکتوب و همچنین آثار متنوع دیداری شنیداری در مورد اربعین در ایران منتشر شده است. قطعاً منابع اطلاعاتی متعدد و متنوعی نیز در کشور عراق منتشر شده است. برای استفاده از پژوهش‌های انجام یافته تهیه چکیده دو‌زبانه فارسی و عربی برای تمام پژوهش‌ها انجام شده به‌ویژه در ساختار و قالب مقاله و پایان‌نامه‌ها پیشنهاد اول پدیدآورندگان این نوشتار است. پیشنهاد دوم راه‌اندازی ویکی/دانشنامه/ پایگاه اطلاعات اربعین سه‌زبانه (عربی، انگلیسی و فارسی) تحت وب برای اطلاع‌رسانی کلیه منابع اطلاعاتی پژوهشی (کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها)، گزارش‌ها، اتفاقات، رویدادها، اشخاص، اطلاعات دیداری

شنیداری و... است. جلوگیری از پژوهش‌های تکراری، شناسایی خلاءها و کمبودهای پژوهشی، تبادل اطلاعات، شناسایی پژوهشگران متخصص موضوعی، نمایاندن علمی اربعین در سطح بین‌المللی، ارتباطات علمی، انجام کارهای عمیق و دقیق علمی و... بخشی از مزایای متعدد عملیاتی شدن این دو پیشنهاد است.

منابع

- اباذری، عبدالرحیم (۱۳۹۳)، «پیاده‌روی اربعین حسینی در سیره و سخن بزرگان»، زیارت، ش ۱۹ و ۲۰، تابستان و پاییز، ص ۱۴۹-۱۶۸.
- استادعلیدهقی، زهرا (۱۳۹۵)، «بررسی عوامل موثر در توسعه گردشگری مذهبی با تأکید بر اربعین با رویکرد FCM»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی، گرایش بازاریابی، یزد، دانشگاه علم و هنر.
- اسحاقی، پیمان (۱۳۸۷)، «مآخذشناسی اربعین حسینی»، خیمه، ش ۴۹ و ۵۰، بهمن و اسفند، ص ۶۸-۷۲.
- افتخاری، لاله (۱۳۹۸)، «نقش پیاده‌روی اربعین در تحقق تمدن نوین اسلامی با تأکید بر فرمایشات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)»، رهیافت فرهنگ دینی، ش ۲، ص ۸، زمستان، ص ۳۱-۵۷.
- بد، مهدیه (۱۳۹۷)، «فهم تجربه زیسته زائران در پیاده‌روی اربعین سال ۱۳۹۵ (بسترها و زمینه‌های شکل‌گیری ابرویداد اربعین)»، باغ نظر، ش ۱۵، ص ۶۵، بهمن، ص ۳۹-۴۸.
- بد، مهدیه (۱۳۹۸)، «ابرویداد اربعین، جلوه‌ای از گردشگری دینی»، مجله هنر و تمدن شرق، ش ۷، ص ۲۳، بهار، ص ۵-۱۴.
- برکت رضایی، روزبه (۱۳۹۶)، «اربعین با تأکید بر راهبردهای راهپیمایی اربعین»، زیارت، ش ۳۲، پاییز، ص ۳۵-۴۴.
- پرویش، محسن (۱۳۹۸)، «بررسی ظرفیت‌های تمدن‌سازی در جهان اسلام با تکیه بر پیاده‌روی اربعین»، تمدن اسلامی و دین‌پژوهی، ش ۱، ص ۱، زمستان، ص ۳۰-۴۷.
- «ثبت ۱۰ پایان‌نامه دانشجویی با موضوع اربعین حسینی» (۲۵ مهر ۱۳۹۷)، بازیابی شده

در ۱ مرداد ۱۴۰۲ در: <https://www.farsnews.ir/news/...>

- حسن الامیری، حسن (۱۳۹۹)، «راهپیمایی اربعین حسینی علیه السلام و مواضع رسانه‌های جمعی (العراقیه - الکوثر - بی.بی.سی.)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جامعه المصطفی العالمیه، موسسه آموزش عالی علوم و معارف.
- حسینی جلالی، سیدمحمدرضا (۱۳۹۳)، «نقش اربعین در احیاء و گسترش نهضت امام حسین علیه السلام»، زیارت، ش ۱۹ و ۲۰، تابستان و پاییز، ص ۳۵ - ۴۶.
- الحطاب، فرج (۱۳۹۳)، «آداب و رسوم عزاداری اربعین در عراق امروز»، ترجمه محمد مهدی رضایی، زیارت، ش ۱۹ و ۲۰، تابستان و پاییز، ص ۱۳۷ - ۱۴۸.
- حمیدی، سعید (۱۴۰۰)، «تجلی عناصر تمدن اسلامی در پیاده روی اربعین، قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران»، مطالعات قدرت نرم، س ۱۱، ش ۴ (پیاپی ۲۷)، زمستان، ص ۵۵ - ۸۳.
- خاکی، محمد و قاسم فسید حسینی (۱۳۹۹)، «نقش راهپیمایی اربعین حسینی در ایجاد تمدن نوین اسلامی»، معارف حسینی، ش ۱۹، پاییز، ص ۹۳ - ۱۱۳.
- زارع خورمیزی، محمدرضا (۱۳۹۳)، «اربعین‌های خونین (نگاهی به برخی از حملات خونین به مراسم اربعین حسینی در دوره معاصر)»، زیارت، ش ۱۹ و ۲۰، تابستان و پاییز، ص ۲۷۹ - ۲۹۸.
- سامانی، سید محمود (۱۳۹۷)، «کارکردهای سیاسی - اجتماعی و فرهنگی اربعین حسینی»، زیارت، ش ۳۵، تابستان، ص ۳۷ - ۵۵.
- شراهی، اسماعیل و محمد مهدی ذوالفقارزاده کرمانی (۱۳۹۸)، «واکاوی ادراک زائران از رفتار خادمان در اربعین: روایتی مردم‌شناختی از پدیده عظیم پیاده‌روی اربعین»، دین و ارتباطات، س ۲۶، ش ۱ (پیاپی ۵۵)، بهار و تابستان، ص ۱۱۵ - ۱۴۸.
- طاهرخانی، عبدالله و همکاران (۱۴۰۰)، «جنبش اجتماعی و قدرت نرم مسلمانان در راهپیمایی اربعین (نگاهی به اثرات سیاسی و بین‌المللی مراسم پیاده‌روی اربعین)»، مطالعات میان فرهنگی، س ۱۶، ش ۴۸، پاییز، ص ۹ - ۳۰.
- طباطبائی، سید محمد و همکاران (۱۴۰۱)، «قدرت نرم جبهه مقاومت: واکاوی قدرت

- رسانه‌ای راهپیمایی اربعین»، مطالعات قدرت نرم، س ۱۲، ش ۲ (پیاپی ۲۹)، تابستان، ص ۲۳۳-۲۵۷.
- عنصلیبی، رضا (۱۳۹۵)، «زیارت اربعین از دیدگاه فقه»، زیارت، ش ۲۷، تابستان، ص ۵-۳۲.
- فامیل دردشتی، احمدرضا و علی اصغر فروتن (۱۴۰۱)، «تأملاتی درون دینی بر پیاده‌روی اربعین»، پاسخ، س ۷، ش ۲۶، تابستان، ص ۶۹-۸۴.
- کاظمی، سیدآصف (۱۴۰۱)، «گردشگری دینی و مسئله همگرایی جهان اسلام»، مطالعات تاریخی امت اسلامی، س ۵، ش ۹، بهار و تابستان، ص ۱۰۳-۱۳۰.
- متقی، افشین و رضا ملاحسین اردکانی (۱۳۹۹)، «تبیین جایگاه و نقش اربعین در ارتقای پرستیژژئوپلیتیکی تشیع»، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، س ۱۲، ش ۳، تابستان، ص ۹۳-۱۱۲.
- مرادزاده، علی (۱۳۹۶)، زائران ایرانی و عراقی اربعین حسینی در سنجش آمریکایی‌ها: نقد و بررسی گزارش نظرسنجی میدانی مشترک دانشگاه ماساچوست آمریکا و دانشگاه علوم سیاسی کوفه، تهران، ناد.
- مریجی، شمس‌الله (۱۴۰۱)، «تبیین جامعه‌شناختی زیارت اربعین و کارکردهای اجتماعی آن»، اسلام و مطالعات اجتماعی، س ۱۰، ش ۳۸، ص ۸-۳۲.
- موسوی، سیدمحمد و رضا بیات (۱۳۹۷)، «کاوشی در آیین پیاده‌روی اربعین حسینی و اثرگذاری کارکردهای اجتماعی و سیاسی آن»، نامه فرهنگ و ارتباطات، س ۳، ش ۱ (پیاپی ۵)، پاییز و زمستان، ص ۹۳-۱۱۶.
- نجفی، حافظ (۱۳۹۷)، «دستاوردهای اخلاقی پیاده‌روی اربعین (با رویکرد بر اخلاق حسینی)»، زیارت، ش ۳۵، تابستان، ص ۶۵-۸۴.
- نصر اصفهانی، اباذر (۱۳۹۳)، «مآخذشناسی اربعین»، زیارت، ش ۱۹ و ۲۰، تابستان و پاییز، ص ۴۱۹-۴۲۸.
- همایون، محمدهادی و مهدیه بد (۱۳۹۵)، «تبیین ابعاد معنوی اربعین به‌عنوان ابرویداد گردشگری مذهبی»، مسجد و مهدویت، ش ۲، پاییز و زمستان، ص ۴۷-۶۴.